

LBRIS

We know
books

Adrian Mureșan
COORDONATOR

MIHAI ZAMFIR

Dinamica unui profil intelectual

Spandugino

Editura Art cu volumul *Sebastián și lumea lui*, urmat de volumul de eseuri *Pe cărările omenescului* (Litera, 2025). Prezintă în volumele colective *Cum citesc bărbații literatura scrisă de femei* (Polirom, 2017) și *De-a lungul, latul și-n înaltul lumilor lui D.R. Popa* (Muzeul Literaturii Române, 2019).

Ion POP (n. 1941) este profesor emerit la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, poet, critic și istoric literar. Redactor șef și director al revistei *Echinox* (1969-1983). Asistent asociat la Université de la Sorbonne Nouvelle-Paris 3 (1973-1976), director al Centrului Cultural Român din Paris (1990-1993). Membru al Academiei Române. Studii monografice despre poezii Lucian Blaga, Ilarie Voronca, Nichita Stănescu, Gellu Naum, *Jocul poeziei* (1985), *Avangarda în literatura română* (1990), „*Echinox*” – *vocele poeziei* (2008), *Din avangardă spre ariergardă* (2010/2023), *Poezia românească neomodernistă* (2018), *Avangarda românească*, antologie (2015), *Poezia românească după 1945*, antologie, vol. I-IV (2022-2023). Douăsprezece volume de poezie, printre care: *Gramatică târzie* (1975), *Amânarea generală* (1990), *Elegii în ofensivă* (2003), *În fața mării* (2011), *Casa scărilor* (2015), *Lista de așteptare* (2019), *Proba focului* (2023). Traduceri din Georges Poulet, Jean Starobinski, Paul Ricoeur, Gerard Genette, Tristan Tzara, E. Ionesco, Tzvetan Todorov, B. Fondane. Dialoguri cu scriitori și artiști francezi, reunite în *Ore franceze* (1979, 2002). Coordonator al *Dicționarului analitic de opere literare românești* (4 volume, 1998-2003).

Cuprins

Argument	7
----------------	---

I. PERSPECTIVE ÎN ACTUALITATE

1. PROFIL	17
Toma PAVEL, <i>Omagiu unui vechi prieten</i>	19
Ion POP, <i>Desene din covor</i>	23
Marius MIHET, <i>Morfologii diacronice. Diagonale la un portret</i> ...	30
2. CRITICUL ȘI ISTORICUL LITERAR	97
Raluca DUNĂ, <i>O relectură a secolului XIX românesc din perspectiva secolului XXI</i>	99
Nicolae MECU, <i>Originaritatea și complexitatea „alternativei”</i> ...	113
Adrian MUREȘAN, <i>Negocierile metodei</i>	126
Gabriela GHEORGHIȘOR, <i>O istorie stilistică a literaturii române</i> ...	135
Șerban AXINTE, <i>Memorie și identitate textuală</i>	140
Livia IACOB, <i>Reeditarea operei sistemice a criticului și istoricului literar</i>	148
Dana PÎRVAN, <i>Eleganța lucidității</i>	153
Adrian MUREȘAN, <i>Mihai Zamfir, subversivul</i>	157
3. PROZATORUL	163
Marius MIHET, <i>O antropologie a urbanului</i>	165
Emanuela ILIE, <i>De la topofilie la topofrenie. Ipoteze și metamorfoze ale spațiului urban în romanele lui Mihai Zamfir</i>	211

Gabriela GHEORGHIȘOR, <i>Etajele prozei</i>	231
Adrian MUREȘAN, <i>Respectul datorat adversarului</i>	236
4. LUSITANISTUL	241
Veronica MANOLE, <i>Un nume de referință</i>	243
Dana PÎRVAN, <i>Vocația clarității</i>	251
5. PUBLICISTUL ȘI DIPLOMATUL	255
Roxana EICHEL, <i>Aventurile foiletonistice ale unui stilistician și diplomat în deceniile postcomuniste</i>	257
Teodor BACONȘCHI, <i>Mihai Zamfir și „datoria vieții noastre”</i>	272
6. PROFESORUL	279
Nicolae MECU, <i>Biografem complementar</i>	281
Alexandra Florina MĂNESCU, <i>Maiorescu, Lovinescu, Călinescu, Manolescu, Zamfirescu</i>	285

II. MIHAI ZAMFIR ÎN DIALOG CU ADRIAN MUREȘAN

„Nu am încredere în așa-numita lectură dificilă, prefer o lectură cu însemnele vacanței...”	293
--	-----

III. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

A RECEPTĂRII SCRIERILOR LUI MIHAI ZAMFIR

(Dosar alcătuit de Carmen Brăgaru și Adrian Mureșan)

A. Nonficțiune (Istorie și critică literară, publicistică, eseistică, memorialistică)	311
B. Ficțiune (Proză)	364
C. Profesorul	390
Autorii	393

Toma PAVEL

Omagiu unui vechi prieten

L-am cunoscut pe Mihai Zamfir în toamna lui 1957, acum aproape șaptezeci de ani. Eram amândoi primiți la Facultatea de Filologie, Secția română, după un examen greu. Printre cei care reușiseră – mai puțin de jumătate dintre candidați – se aflau și Mihaela Mancaș, viitoarea lui soție, și Liliana Ionescu, mai apoi căsătorită Ruxăndoiu. Ne vedeam cu toții în fiecare zi la cursurile programului de literatură și limbă română, numeroase și obligatorii. Calm, zâmbitor, sigur pe sine, Mihai citise și continua să citească enorm de multe cărți și se bucura să stea de vorbă despre ele. Curând ne-am dat seama că amândurora ne plăceau cam aceiași autori români și că am fi vrut să ne spunem părerea despre ei. Începători, necunoscând încă persoanele influente din viața literară, ne-am hotărât să scriem de mână o mică revistă de doar câteva pagini, pe care, bineînțeles, n-o arătam nimănui. În ea recenzam cărți recente sau mai vechi. Nu-mi mai aduc aminte câte numere a avut această revistă manuscrisă, cu siguranță doar câteva. Dar am continuat să fim de acord în ce privea gustul literar și aprecierea tradiției culturale.

În anul al doilea, cursul despre literatura română din prima jumătate a secolului al XIX-lea era predat de Paul Cornea. Limpede, plin de viață, acest curs era o adevărată minune în comparație cu cel

din anul întâi despre literatura română veche, bolborosit ideologic de un dascăl nu foarte priceput. Cornea, pe atunci sincer de acord cu promisiunile noului regim, îi susținea pe studenții harnici și capabili. Mihai s-a apropiat de Cornea, care, văzând cât de talentat era, l-a îndrumat spre studiul autorilor pașoptiști. Scrierile lui Nicolae Bălcescu, atunci recent republicate la Editura Academiei, ne ajutau să credem în adevărata libertate. Un detaliu greu de uitat: mai târziu, Paul Cornea a fost printre primii care au înțeles că regimul așa-zis socialist merita și trebuia să dispară.

Cu ajutorul lui, când a absolvit facultatea, Mihai a fost angajat ca profesor asistent și a făcut, de-a lungul anilor, o superbă carieră în învățământul superior. Trimis la specializare în Franța, devenit apoi doctor în litere la București, Mihai a fost atras și de cultura portugheză, situată la cealaltă margine a limbilor romanice, pe malurile oceanului Atlantic. În anii '70 a predat la Universitatea din Lisabona, apoi la cea din capitala Braziliei. (Notez cât de recunoscător îi sunt pentru invitația, venită mai târziu, de a ține un seminar la excelenta Universitate din Brasília.) După căderea regimului comunist din România, Mihai a fost numit ambasador în Portugalia și curând și în Brazilia. De-a lungul carierei lui a fost răsplătit cu numeroase distincții, cea mai strălucită fiind aceea de membru al Academiei Române.

Cărțile și articolele publicate de Mihai de-a lungul anilor sunt un adevărat monument al culturii române contemporane. Printre cele consacrate istoriei literare, una din cele mai impresionante este *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române* (vol. I, Cartea Românească – Polirom, 2011), superbă călătorie în ținuturile uneori prea puțin vizitate ale scrierilor românești din secolul al XIX-lea. În *Scrisoare către Zulnia* de Costache Conachi, Mihai citește sinceritatea patimii nestinse: „Ars am fost de-a ta iubire, ah, cât te-am iubit de tare, / Dar această despărțire m-au aprins cu foc mai mare” (p. 32). Mai târziu, ne amintește Mihai, romantismul francez i-a inspirat pe Heliade Rădulescu, pe Gheorghe Asachi, precum și pe

Bolintineanu, ale cărui romane aproape uitate, *Manoil* și *Elena*, merită să fie recitite. Opera lui Anton Pann, în schimb, apără blând și convingător arta folclorului românesc. Două excelente capitole le sunt dedicate lui Dimitrie Ralet și lui George Sion, și ei pe jumătate uitați. Generația celor mai importanți scriitori români, Eminescu, Creangă, Caragiale și Maiorescu – acesta din urmă fiind etichetat „marele pontif” – face obiectul unor observații cu atât mai vii și mai juste cu cât Mihai nu cade niciodată în genunchi și nu adoră pe nimeni fără rezerve. Iar spre sfârșitul cărții, după omagiile dedicate lui Slavici, lui Duiliu Zamfirescu, lui Coșbuc și lui Octavian Goga, Mihai își arată din nou prietenia pentru autorii mai puțin apreciați, ca de pildă Calistrat Hogaș, Alexandru Davila și Dimitrie Anghel, astfel redescoperind frumusețea întregii moșteniri literare.

Pe lângă istorie și critică, Mihai ne-a oferit și o splendidă serie de romane, de la *Poveste de iarnă* (1987) la *În așteptare* (2020). Arta lui, înrudită cu cea a lui Slavici în literatura română și a lui Henry James în Statele Unite, sesizează îndeaproape meditațiile și acțiunile personajelor, fără ca autorul să le comenteze sau să le evalueze prea mult. Nici pagini explicând fără sfârșit „Iată de ce”, ca în romanele lui Balzac, nici salturi oarbe prin valurile subiectivității ca în proza modernistă nu întrerup descrierea calmă a acestor gesturi și gânduri. Farmecul narațiunii vine, cred, din faptul că personajele nu-și dedică viața unui scop clar, nu iau decizii cruciale, ci mai întotdeauna se lasă conduse, acceptând molcom ce se întâmplă în jurul lor. Titlul *În așteptare* se potrivește foarte bine acestui roman care prinde cu o rară precizie neputința multora de a spune un „nu” ferm, decisiv, dictaturii lui Ceaușescu spre sfârșitul anului 1989, după ce mai toate țărilor din Est se dezbinaseră de dictatorii lor, iar în România, la Timișoara, avusese loc un protest memorabil. Cei câțiva bucureșteni despre care e vorba *așteaptă* să se întâmple ceva, ascultă știrile la radio (la Europa Liberă, bineînțeles), ies pe stradă să vadă ce se mai petrece, se sună unii pe alții la telefon cu prudență.

Nici cei care detestă regimul, nici cei care, slujindu-l, se tem de prăbușirea lui nu „iau poziție”. Și niciunul dintre ei nu uită de legăturile amoroase, rareori durabile, care dau sens unei lumi unde mai nimic nu depinde direct de ei.

Puțini autori au înțeles atât de bine ca Mihai seceta sufletească a acelei perioade, precum și fulgerele neașteptate, venite nu se știe bine de unde, care i-au pus sfârșit.

Cele mai bune urări la împlinirea vârstei de 85 de ani, dragul meu Mihai! Așteptăm de la tine noi scrieri, la fel de minunate.

La Mulți Ani!

Al tău,
Toma

Ion POP

Desene din covor

O metaforă care s-ar potrivi, cred, perfect pentru caracterizarea modului de a scrie al lui Mihai Zamfir este cea pe care Henry James a pus-o în titlul unei nuvele: *Desenul din covor*. Căci, dintre toți cititorii români specializați ai literaturii, este poate analistul cel mai atent la țesătura lingvistică a textelor puse sub lentile capabile să descopere figurile disimulate în substanța verbală a operelor luate în cercetare. Lucrează, ca să spunem așa, ca la gherghef, cu migală, cu o atenție concentrată asupra firelor țesăturii și a contururilor ce se pot ivi în rama dată.

O carte a sa, dedicată operei lui Marcel Proust, se și intitulează *Imaginea ascunsă* (1976), sugestivă și pentru caracterul novator al perspectivei critice, fiindcă descoperă o altă, ce corectează, nuanțându-le, opinii ale nenumăraților cercetători precedenți, dar și pentru că reușește să-și argumenteze punctele de vedere prin bine țintite imersiuni de adâncime în universul nu tocmai transparent al *Căutării timpului pierdut*. În trecut fie spus, imaginii despre un romancier văzut ca autor mai degrabă de secol XIX, paseist, i se opune, cu argumente foarte convingătoare, una a scriitorului pentru care decisive sunt câteva experiențe ale trăirii în prezent, cu privirea concentrată pe imediatul senzației și pe parcele de spațiu

reduse ca dimensiune, alcătuind mozaicul unui scris fragmentar din care se încheagă, printr-o mișcare de expansiune a imaginației, acel flux unificator mereu invocat ca expresie a duratei interioare, cu trimitere la filosofia lui H. Bergson.

În esență, analistul demonstrează, în dialog cu Gérard Genette, caracterul fundamental metaforic/metonimic al prozei proustiene, cu salturi de la o epocă la alta a vieții protagonistului, care-și asigură cu subtilitate unitatea de ansamblu prin rețeaua de evenimente și stări de spirit ce se asociază și împletesc în cele din urmă într-o viziune coerentă, de mare profunzime. Se simte în acest demers ecoul fertil al paginilor lui Georges Poulet dedicate prozatorului în *Studii despre timpul uman*, pe care îl citează de mai multe ori, dar punctul iradiant îmi pare a fi accentul central pus de „școlarul” genevez pe ceea ce a numit, nu doar în cartea citată, „clipa revelatoare”, momentul descoperirii de sine ca subiect coagulat, pe fondul unei „gândiri nedeterminate”, despre care va scrie, sub chiar titlul acesta, în altă exemplară cercetare a sa. Pe parcursul lecturii, cu precise instrumente de stilistician exersat, Mihai Zamfir reintroduce, inevitabil, în demersul său celebrele pasaje ale romanului-fluviu, începând cu memorabila scenă cu prăjitura înmuiată în ceai și încheind cu nu mai puțin notabilul moment al împiedicării de niște dale de piatră, ca alt declanșator de amintiri ale vieții trăite. Între asemenea repere, sunt înscrise numeroase alte pasaje cărora le descoperă unitatea capilară cu toate celelalte, abordând poziția Naratorului față de peisajele în care e situată acțiunea, punctele de vedere mobile, atribuite și altor doi protagoniști, asupra personajelor, în mare parte definibile în formula *êtres de fuites*, și așa mai departe.

Pas cu pas, fusese urmărită și analizată mai devreme (în 1971) opera lui Al. Macedonski, lucrarea în care formula „stilisticii diacronice” propusă de critic era ilustrată major. Ea însemna abordarea operei pe traiectul evoluției ei în timp, prin popasuri elocvente pentru expresivitatea fiecărei etape a scrisului: o dinamică de adâncime a

textelor, care nu mai sunt raportate mecanic la calendarul eveniment-ial-istoric exterior, ci au în vedere surprinderea logicii interne a creației, una marcată individual, recognoscibilă ca atare prin punerea în ecuație cu alte moduri de a scrie, românești sau străine – în cazul lui Macedonski, cele franceze, cu care era și familiarizat. Deja aici selec-tarea de fragmente emblematice pentru modul de a compune al poetului este primul act necesar lecturii, exercitat apoi cumva farmaceutic, cu cântărirea fină a nuanțelor particularizante, căci tocmai acestea îl interesează întâi de toate pe interpret. Va susține în tot ceea ce face în această ipostază interesul fundamental pentru originalitatea fiecărui scriitor – criteriu de bază al selecției operate în vederea situării cât mai precise într-o ierarhie de valori. La Mihai Zamfir, care și-a însușit pe deplin lecția cercetării structuraliste a literaturii, aplecându-se cu o atenție focalizată asupra gramaticilor textuale și a constantelor care le unifică, are loc și o semnificativă „întoarcere a autorului”, de luat în seamă în mod obligatoriu, căci demersul său analitic este, de fapt, centrat pe personalitatea scriitorului capabil să se exprime în chip original, purtând o marcă stilistică proprie.

Concentrare, așadar, asupra fragmentelor celor mai definitive pentru acest mod personal de a scrie, cu ecouri și ramificații în întregul operei, dar în același timp reconstituire a unor subiectivități ce se disting în mulțimea de autori mai apropiați ori mai îndepărtați. Apelul la biografie devine necesar în aceste condiții, chiar dacă în principiu amintita raportare la un *afară* social-istoric este considerată mai puțin însemnată: stilul se încheagă – nu-i așa? – odată cu omul în formare, cu educația și cultura acumulate în timp. Poetul „neolatin” Macedonski va fi situat, ca atare, în timpul său... interior, asociat ori distins de vecinătăți culturale și stilistice demne de semnalat, în analogii tematice, tehnici de versificație, armonizări sonore, dar și cu trimiteri la pictura impresionistă.

O „carte de stilistică teoretică și aplicată” va fi și *Poemul românesc în proză*, în continuarea cercetării aceleiași specii în secolul